

Holger Villadsen

Perikoper og kirkeår i Danmark på reformationstiden. Fra missale til alterbog. Books On Demand 2025, 432 sider

Sjællands biskop Peder Palladius udgav 1556 en dansk perikopesamling med kirkeårets tekster, der senere blev omtalt som "alterbog". Det betød introduktionen af den nye benævnelse, alterbog, samt bortfaldet af de gamle betegnelser med de "papistiske" navne "missale" eller "håndbog". Alterbogen er kort sagt den bog, som indeholder de forpligtende læsninger af kollekter, epistler og evangelier til alle årets søn- og helligdage. Med Palladius' bog blev der lagt en linje, som trods mindre ændringer, tilpasninger og udeladelser i kirkeårets læsetekster har været dominerende indtil den dag i dag. Ikke at det har skortet på forslag fra diverse kommissioners, udvalgs og selvbestaltede forslagsstilleres side. Linjen, som blev lagt med de tidligere alterbøger i reformationen, har holdt sig (for første tekstrækkes vedkommende).

Holger Villadsens nye bog er en omfattende, minutløs undersøgelse af, hvorledes Palladius' alterbog og andre væsentlige udgivelser fra reformationstiden i Danmark forholder sig til den middelalderlige tradition samt til forgængere i oldkirken. Spørgsmålet har aldrig været undersøgt grundigt før, hvorfor der er tale om et meget væsentligt liturgihistorisk bidrag. I den almene bevidsthed står reformationen nok som et radikalt brud med middelalderen og alt, hvad der hører middelalderen til. Gælder det også kirkens læsetekster? Det korte svar, som Villadsen giver allerede i forordet, lyder: "Det umiddelbart mest påfaldende er kontinuiteten hen over reformationen i henseende til perikopevalget, især af kirkeårets søndage." Kirkeårets søndage er orienteret ud fra påsken og julen, hvorefter resten følger. Og de to "gamle" søndagstekster, epistel og evangelium, bliver i det store og hele fastholdt uændret efter reformationen.

Men eftersætningen med dens "især" er her vigtig. Sagen er den, at middelalderens missaler omfattede en stor mængde tekster, der ikke alene angik søndagene, men også gudstjenester på hverdage, helgenfester og helligdage spredt ud over hele året. Villadsens under-

søgelse dokumenterer detaljeret, hvorledes denne store middelalderlige tradition drastisk indsnævres ved reformationen. Det hele samler sig herefter med enkelte undtagelser om søndagene. Opgøret med helgenfesterne var som bekendt en del af Martin Luthers program. Den danske reformation levede op til dette, hvad angår nedskæringen i den kirkelige festivitas. En praktisk konsekvens blev imidlertid, at det reformatoriske *sola scriptura* på den måde kom til at indebære en temmelig stor begrænsning af, hvor meget af den hellige *scriptura*, der herefter overhovedet blev læst i kirkerne. Det gik ud over mængden af forskellige læsninger både af nytestamentlige, gammeltestamentlige og endog apokryfe tekster bl.a. fra Siraks bog og Makkabærbøgerne. Disse tekster forsvandt fra kirkelig brug, eftersom de hørte hjemme ved de nu afskaffede fejringer. Dermed forsvandt de gammeltestamentlige tekster i stort tal efter reformationen med undtagelse af enkelte tekster i adventstiden samt i første omgang de vigtige kalenderfaste dage: Helligtrekongersdag 6. januar (Es 60,1-6); Kyndelmisse (Mariæ renselses dag) 2. februar (Mal 3,1-4); Mariæ bebudelse 25. marts (Es 7,10-15); Sankt Hans 24. juni (Es 49,1-6) samt Mariæ besøgsdag 2. juli (Es 11,1-10). De fleste af disse dage blev imidlertid fjernet ved helligdagsreduktionen i 1770 eller overført til næste søndag. Ved samme lejlighed forsvandt tredjehelligdagene efter jul, påske og pinse. Kirkeåret blev yderligere koncentreret om søndagene, bemærker Villadsen.

Metodisk går bogen frem ved brug af overskuelige synopser. Der indledes ved den gammelromerske tekstrække. Af særlig betydning for den danske alterbogs tekstvalg er de senmiddelalderlige missaler fra henholdsvis Slesvig 1486 og Lund 1514. Villadsen noterer, at der i senmiddelalderen har været 52 søndage og 53 kalenderfaste helligdage, dvs. i alt 105 dage om året, hvor befolkningen forventedes at komme helligdagen i hu. Hertil kom en lang række andre gudstjenester. Det er en kalender, som nok ville give anledning til nervøse trækninger hos enhver nordeuropæisk finansminister i dag. I et næste skridt analyseres Christiern Pedersens Søndagspostil fra 1515. Den omtaler 65 gudstjenester om året, hvilket ikke afviger meget fra de senere reformatoriske alterbøger.

Bogens hovedinteresse samler sig om Hans Tausens postil fra 1539 og Peder Palladius' alterbog 1556, som holdes sammen med Kir-

keordinansen 1539 og dennes gudstjenestebestemmelser. Villadsen er af den opfattelse, at æren for den første og ældste danske alterbog snarere bør tilfalde Hans Tausen end Peder Palladius. Tausens postil matcher Kirkeordinansen, og dens perikopeliste blev trykt som særtryk, der vandt stor udbredelse allerede i den tidlige reformation før Palladius' alterbog.

Som tryksag fremtræder bogen smukt med forsiden af Palladius' alterbog anført på grå baggrund. Den er udstyret med stiv indbinding, kapitælbånd og læsebånd.

Med denne grundige og informative bog har den danske alterbogsforskning fået et bidrag af uvurderlig værdi. Der er samtidig tale om en brugsbog for enhver, der måtte interessere sig for kirkeårets tekster. Villadsen udgav i 2022 den store *Baggers alterbog 1688. Forhistorie, indledning og tekstudgave* (BoD, 446 s.) og stiller i forordet på sin nye udgivelse i udsigt, at en tredje bog om alterbøgerne fra 1688 til 1992 er i støbeskeen.

Bent Flemming Nielsen